

Forfatter: Jacobsen, J. P.

Titel: Lyrik og prosa

Citation: Jacobsen, J. P.: "Lyrik og prosa", i Jacobsen, J. P.: *Lyrik og prosa*, udg. af Jørn Erslev Andersen ; Esther Kielberg , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, 1993, s. 237. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-jacobjp08val-shoot-idm139992589203184/facsimile.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Lyrik og prosa

At Jacobsens noveller i 1882 kunne opleves som noget helt særligt, bekræftes af en anmeldelse i *Berlingske Tidende* 9.6. En anmelder med signaturen W.H. (dvs. Fr. Winkel Horn) spidder, hvad han kalder «en routineret Romanlæser af den sædvanlige Art, der nærmest søger Sensation og Beskæftigelse for sin ørkesløse Phantasi», og som derfor helst holder sig til «gammeldags Romanforfattere», der «ikke bryde sig meget om Formen, men overvejende holde sig til det Stofflige, hvormed de tidt overlasse Læseren». En sådan romanlæser vil stå uforstående over for Jacobsens noveller, idet de, uden ensidighed, byder på en fornem formsans, der skaber opmærksomhed hinsides det blot og bart stofflige. Han påpeger, at der i samlingen er tre egentlige noveller, «Mogens», «Et Skud i Taagen» og «Fru Fønss», mens resten er skitser; især «Der burde have været Roser» (her: «Fra Skitsebogen») er et udkast, «der er saa fuldt af stilistiske Finesser, at man hverken faar fat paa dem alle ved at læse det een eller to Gange».

2. «Haabets Fattigdom»

Novellerne i det lille bind er altså, som W.H. antyder, meget forskellige. «Mogens» og «Et Skud i Taagen» (1875) er de ældste tekster i samlingen, mens skitsen «To Verdener» (1879) er tættere på JPJs sene noveller (de tre øvrige, se nedenfor). «Et Skud i Taagen» har ligesom «Mogens» en udfoldet handlingsgang og er bygget op efter traditionelle episke mønstre, hvor billedsproget tjener den psykologiske karkerskildrings formål.

«To Verdener» er i kontrast hertil langt mere episk fortættet og billedligt sammensat. Den spejler to verdener i hinanden, én dømt til undergang og én hildet i lykke. En spejlende manøvre, der først ud-kastes billedligt i form af de to grupper huse for dernæst at indgå i spillet mellem de to kvinder i en slags fortælle-mæssigt arrangeret spejling, der fordobler sig i de to kvinders fantasier: i den helbredte kvindes forestillinger om de helbredende kræfter, og i den raskes sang om skyggerne derude, der vanker som landflygtige tanker. Novellen afsluttes altså ikke episk, men lyrisk: med en sang, der i sig selv spejlende kaster et fortolkende skær tilbage over skitsens prosadele.

De komplicerede spejlgldninger fremstilles i afgrænsede dele (indledningsbilledet, tiden før og efter helbredelsen, sangen), der forsky-

der den centrale spejlakse mellem de to kvinder i en række afgrænsede felter, der hver for sig skitsedeagtigt antyder varianter af de gennemgående spejlinger mellem liv og død, virkelighed og fantasi. Den nøgterne – næsten lancet-agtige – indskudte sætning »maaske ogsaa en ny Fattiglæge, der var kommen der paa Egnen« i beskrivelsen af den syge kvindes helbredelse (se s. 154) afmærker det nøgternt-ironiske perspektiv, hvori de drømmeagtige spejlinger dissekeres, fastholdt i påmindelsen om »Haabets Fattigdom« i selv den lykkeligste stund.

Resten af novellerne tilhører den seneste del af JPJs forfatterskab, skrevet efter hans tredje og sidste udenlandsrejse. De udspiller sig alle i sydlandske egne. Såvel i tone som i stil og emne er de vidt forskellige og betragtes med rette som højdepunkter i dansk novellekunst. Selv om de er forskellige, er de dog på hver deres måde fælles om at indfange den ustadige, ufravigelige spejling mellem lykke/håb og død, som blev stileret i »To Verdeners« håbets dimensioner af vanvid i konfrontation med død og intethed (billedliggjort i de sorte, tomme kors i »Pesten i Bergamo«), længslernes flygtighed (den glidende billedstrøm og pagernes dialog i »Fra Skitsebogen«) og lykkens forbundethed med had og undsigelse og dødens altid hos JPJ brutale, utidige tilfældighed (Fru Fønss' død og børnenes vendte hende ryggen).

Man kan altså i den lille novellesamling følge en udvikling i JPJs skrivekunst, der med omdrejningspunkt i »To Verdeners« vedholdende accentuerer og facetterer mulighederne for digterisk at indkredse vanviddet, flygtigheden og døden som uomgængelige vilkår i enhver »Drømmeskaal«. Og netop digterisk: især i de tre sene noveller er det den stilistiske beherskelse ud i mindste detalje, der skaber komplekse, vibrerende dannelser af betydning langt hinsides de temaer, teksterne hver for sig behandler.

3. »Manglen af Komposition«

Den lille novellesamling rummer således stof, der fra første færd viser nye veje for dansk prosalitterær stil, og som på det kraftigste ser stort på og derved tilsidesætter tilvante forventninger hos læserne. En egensindig stil, hvis yderpunkter markeres af samlingens to indbyrdes

vidt udspændte tekster: den lange, romanlignende fortælling om »Mogens« og den korte, raffinerede skitse »Fra Skitsebogen«.

»Mogens« er blevet læst ud fra et utal af synsvinkler og er blevet taget til indtægt for naturalisme, dannelsestænkning, psykoanalytiske synsvinkler, en »dualistisk menneskeopfattelse« (Ottosen, 1968) og mere bredt et senromantisk-naturvidenskabeligt funderet menneskesyn (Algot Sørensen, 1990: 40).

Indledningen er berømt på grund af sin stil, især den impressionistiske beskrivelse af regnvejret, ligesom Mogens' lammede oplevelse af Kamillas fald ned i flammerne (se s. 121) igen og igen udgør et fikspunkt for såvel berømmende omtale af novellen som analytiske nedslag i den (jf. f.eks. Vosmar, 1984: 207-216, Egebak, 1985: 74-77 og Algot Sørensen, 1990: 36-37).

Gennemgående i vurderingen af novellen er diskussionen af forholdet mellem dens brudte komposition og det deraf bestemte springende portræt af fortællingens hovedperson. I samtiden var Edvard Brandes den mest uforsonlige kritiker heraf, mens Herman Bang var langt mere åben over for det, han fornemmede som det nye i denne tilsyneladende henkastede måde at komponere på, og som han ikke blot fandt hos J.P.J. Han skriver således, at »Hos Jakobsen (...) er Manglen af Komposition – hvis man tør kalde den en Mangel – ham fuldt bevidst lige fra første Færd, og selv om han ganske sikkert ikke formaar at give alt, hvad han vil, véd han dog bestandig hvad han giver, og hvorfor han giver netop *det*, og videre, at »Derfor er det maaske urigtigt at forekaste vore nye Forfattere, at de opgiver Komposition: thi vi bør først undersøge om det, de opnaar derved, tilnærmelsesvis Sandhed i den psykologiske Udvikling, ikke er noget langt mere væsentligt – væsentligt, mener jeg, for *os* og *vor* Tid« (Bang, 1879: 74E).

I Jørgen Ottosens og Jørn Vosmars analyser videreføres diskussionen af denne brudte komposition som anstødssten for deres fortolkninger. De ender begge, om end på meget forskellig vis, med at slå fast, at brudtheden er et kunstnerisk princip, som viser sig ved en indre, logisk sammenhæng i novellen på andre niveauer end det realistiske plan – for Ottosen således på et »symbolsk« plan.

At J.P.J.s debutnovelle kan forekomme brudt i sin komposition, viser sig ved en nærmere granskning af hele hans forfatterskab ikke at være en tilfældighed. Således bærer også hans to romaner præg af et

sådant princip. *Fru Marie Grubbe* i form af stil- og scenskift, hvor fremstillingen skifter stil, karakter, intensitet, afhængig af de scener, den beskriver (se efterskriften til Danske Klassikeres udgave, 1989: 228f.). *Niels Lyhne* ved langt hen at bestå af de berømte slyriske tableauer.

JPJ dementerer da også selv indirekte, at hans kompositionsprincip skulle være en kunstnerisk mangel eller en tilfældighed – bestemt af f.eks. hans arbejdsform, sådan som Edvard Brandes beskriver den i sin anmeldelse af *Mogens og andre Noveller*. Et dementi, som med stor elegance og kunstnerisk beherskelse fremlægges i »Fra Skitsebogen«. Den har netop sammensætheden og brudtheden, det skitseagtige, som bærende princip på en alt andet end tilfældig måde (jf. analysen heraf i Erslev Andersen, 1988). Skitsen aftegner et vigtigt led i det, man kan kalde den særlige jacobscenske poetik. En poetik, der vægter stilen frem for »det Stoflige«, som W.H. kaldte det. Prioriterer den sprogligt-stilistiske begivenhed og sensibilitet over den tematiske bundethed til litterær programtænkning (naturalisme, symbolisme), stabile menneskeopfattelser og en én til én spejlende realismefremstilling. Eller med andre ord: frisætter det sproglige materiale (figurer, syntaks, rytme, adjektiver) fra en bundethed til størrelser hiinsides sproget (naturen, virkeligheden, biologien o.lign.) til fordel for en 'fri', men nøje kontrolleret eksperimenteren med sprogets *formning*. Især i sig selv, men også som en uhyre sprogbevidst formning af det, man i såvel JPJs samtid som den dag i dag betragter som litteraturens regulativ: den håndgribelige virkelighed. Et regulativ, JPJs poetik synes at have et noget afslappet forhold til. Derved fremstår han som en af de første digtere i moderne dansk litteraturhistorie, der i radikal forstand gør det muligt at erfare sproget som et fuldstændigt selvberoeende kunstnerisk materiale. Og det i al denne erfarings komplicerede dobbelthed: selvstændiggørelsen af sproget erfaret både som et friskt kunstnerisk materiale og som et tab af en sikkert funderet verdensopfattelse.

4. Stilens fuldkommenhed, melankoliens dekadence

At JPJ på denne måde måske kan siges at være den danske digter, der åbner for en sådan erfaring, formuleres direkte af den danske symbo-

lismes mest ihærdige fortalere, Johannes Jørgensen. I februar 1894 havde han i *Taaet* en artikel om »Nutidens danske Literatur«. Heri skriver han, at »J.P. Jacobsen er for alle unge Digtere i Danmark den elskede Mester, det uopnaaelige Forbillede«. Han er »den fuldendte Stilist«, idet han »skriver et Sprog, der er en Fest for Øret, et musikalsk, farverigt, billedvævet Dansk, hvis Mage før ham aldrig var set. Hans Romaners Tømmerværk er omranket af den sproglige Skønheds rødeste Roser. Og hans Prosadigte, hans Vers-Arabesker søger deres Jævnbyrdige mellem Baudelaires og Mallarmés mest udsøgte Værker«.

JPJ betegner dermed for Jørgensen et brud, noget aldrig før set i dansk litteratur (jf. også Borum, 1969). Digterne efter JPJ lever ikke op til hans fuldkommenhed, men viser dog alligevel vejen frem. Jørgensen slutter sin kursoriske gennemgang af digterne efter JPJ med at kortlægge denne vej: »Og hermed er Vejen vist, som den unge danske Digtning maa vandre. Den positivistiske Realisme skar ikke dybt nok i Tilværelsens Muld; den naaede kun Haabloshedens golde Sandlag og mente dermed at have fundet Verdens Grundvold. Den ny Poesi vender sig bort fra Livet (i Realismens endelige og begrænsede Betydning af dette Ord), men kun for at forlene Virkeligheden ny Ære som en højere Tilværelses Symbol«. Denne nye, ophøjede symbolisme antager form af en renelse: »Uddreven af Literaturen er da den naturalistiske Pessimisme og Dekadencens syge Livshad og Døds længsler. Og Livsglæden genfodes, renses og uforgængelig, som Glæde over at eje det Evige Liv«. Præcis på dette punkt overskrider »disse Yngste i den danske Literatur« – dvs. Sophus Claussen, Niels Møller, Viggo Stuckenberg, Sophus Michaëlis, Helge Rode – JPJs »Aand«. De er »Niels Lyhnes Æt i andet Led. De har af deres Forgængere lært, ikke længer saa brændende at attraa den Virkelighed, der er deres svage Viljer nægtet at favne, og det Liv, som maaske (naar alt beses) ikke er saa meget værd«.

For Jørgensen samler denne dekadence hos JPJ sig i portrættet af Niels Lyhne, der bærer på »et Tungsind«, en ulægelig »Konflikt mellem Vilje og Ævne«. Et tungsind, som for Jørgensen ligefrem har dannet skole: »Deraf den dybe Melankoli i hele *den* danske Literatur, som er yngre end *Niels Lyhne*. Deraf det Dekadentpræg, som særtegner saa mange af de Skribenter, der i det sidste Aarti er udsprungne af den gamle naturalistiske Stamme«.

Den rolle, JPJ tildeles i Jørgensens artikel, er således ganske dobbelttydig. I bearbejdningen af materialet – sprog, stil, komposition, genrer – er han uovertruffen. Den deraf afledte erfaring af tabet af enhver form for religiøs (transcendens-søgende) eller virkelighedsforbundet (realistisk, mimetisk) dimension i sproget – erfaringen af tabet af korrespondancen mellem sprog og idealitet – er imidlertid problematisk.

Den – for Jørgensen utilstedeligt dekadente – *melankoli*, erfaringen af dette tab medfører, læges først i og med symbolismens søgen mod transcendens gennem sproget. Men markant nok jo ved at arve netop JPJs prioritering af sproget og ikke »Virkeligheden«; den Niels Lyhne-agtige vendt ryggen til livet, tonen af »Livshad og Døds længsler«, erstattes blot med »en højere Tilværelses Symbol«. Men det er dog, også for Jørgensens symbolister, udelukkende i og gennem sproget – og kun dér – alting kan opnås. Eller opgives. Det synes at være den erfaring, JPJs digtning frem for så meget andet gør mulig. Og, kan man tilføje, som finder sit mest beherskede, distancerede og elegant gennemførte udtryk i netop *skitsens* form: »Der burde have været Roser«. Det er oplagt at læse stykket som en gennemgribende undersøgelse af det poetiske sprogs muligheder, der baserer sig på en vedholdende strøm af antagelser af muligheder, som imidlertid konstant forflygtiges og opløses. En optagethed af provisoriske tilstande frem for endelige stilstande. En antagelsens eller henkastethedens poetik, som den dag i dag gør JPJs digtning endog meget moderne. Et aspekt, Edvard Brandes sporede i »Mogens«, men ikke betragtede som en digterisk styrke. Tværtimod opfattede han det som en mislyd: »naar saa senere følge Udtryk som »et Egetræ, om hvis Stamme man gjerne kunde sige« eller »Grene som mest af al Ting lignede«, saa vilde Jacobsen selv nu være den første til at fordømme en saa uhandeligt Fortællemaade, hvor ikke Billedet uden videre sættes hen, men indledes ved indskudte Forfatterbemærkninger« (Edv. Brandes, 1968: 59-60, EB fremhæver). Set i lyset af »Fra Skitsebogen«, der er spækket med sådanne regibemærkninger, synes denne kritik at måtte vendes om. For JPJ handler det netop ikke om uden videre at sætte et billede hen – afslutte det, gøre det 'gennemsigtigt'. Tværtimod. Billeddannelsens og kompositionens karakter af valg, proces og provisorisk foranderlighed skjules ikke, men medtænkes som et ufravigeligt vilkår for digtningen. At digtning ikke er – måske ikke engang kan være – et

udsagn om fikserede forhold i verden, men derimod en skitseagtig antagelse af noget, der *kunne* – eller måske *burde* – have været dér, i verden.

At dette ikke blot, som for Jørgensen, kan opleves som en dobbelthed af digterisk frihed og dekadent melankoli, men som en slags l'art pour l'art-dekadence, der er på *for* stor afstand af den håndgribelige virkelighed, har været en central anfægtelse i JPJ-forskningen – ikke mindst i den socialhistorisk forpligtede ideologikritik (Holmgaard, 1971 og Kragh Grodal, 1985). Men også – og især – i de få forsøg på at fortolke netop »Fra Skitsebogen« (jf. Erslev Andersen, 1988: 85-86). At JPJs lille, fortættede skitse har været en vanskelig sag at gribe for kritikere, fremgår af, at de første seriøse analyser først udkom ca. 90 år efter selve skitsen (Stein Larsen, 1971 og Sørensen, 1971).

Problemet med den manglende vilje til at lade sproget være virkelighedstro formuleres imidlertid mest ligefremt af to af dansk litteraturs store, sammenhængssøgende digtere, der begge var meget stilbevidste, men som lod deres stilsans tjene store, 'virkelige' formål. Således skriver Martin Andersen Nexø, at »Vi havde en (...) Periode for en Snes Aar siden, hvor unge begavede Digtere sad og tumlede med kunstfærdige Tillægsord, og undrende Mennesker varslede om en ny Æra for Digtningen. Hvor er Tillægsordene fra den Gang? og hvad er der blevet af J.P. Jacobsens Tillægsord? Det er vel dem, der nu byder os naturligt imod ved Læsningen af ham? Vil mere af hans Sprog dø – ogsaa af det, der nu virker betagende paa os? Det er ikke umuligt, for J.P. Jacobsen var Stilist, maaske den ejendommeligste, vi har haft, men Stilist! Han naaede aldrig til det Sprog, der bliver borte i Værket«. Og Johs. V. Jensen: »Jacobsen har i de senere Aar været mig en Gru. Han har virket til det gode ved at berige Sproget med Diallekter. Men af Jacobsen er kun Sproget tilbage, Poesien er borte. *At beskæftige sig direkte med sit Sprog, er det samme som at se en Rude i Stedet for at se igennem den.* Vi kan ikke se gennem Jacobsens Rude...» (begge cit. fra Chr. Rimestad, *Digtere i Forhør*, 1906: 112f. hhv. 46, Rimestad fremhæver). Begge slår til lyd for et litterært sprog, der ikke gør opmærksom på sig selv, men viger pladsen for *det sagte*. Noget sådant finder man ikke hos JPJ. Hans sprog markerer til stadighed, at det netop er sproget, der arbejdes med og i. Og at enhver form for angivelig 'gennemsigtighed' i værket beror på en stilistisk og kompositorisk illusion, som JPJ ikke ønskede at foregøgle sine læsere. Tværtimod må

man »stille Fordringer til Publikums Intelligens og ikke ængstelig trække et rodt Ankertoug igennem alle en Figurs Stadier og Phaser«, som han i marts 1880 skrev i et brev til Edvard Brandes.

At JPJ den dag i dag kan siges at stille ikke ringe fordringer til publikums intelligens, fremgår af *Skud. Tekstanalysen i dag* (1992), en antologi, redigeret af Anders Østergaard, der bringer fem forskellige analyser af »Et Skud i Taagen«. Læser man de metodisk set vidt forskellige analyser i sammenhæng, viser det sig med al ønskelig tydelighed, at JPJs lille novelle er alt andet end simpel og éntydig i såvel sin stil og komposition som i sit stoflige ærinde. Især to af analyserne giver et indtryk af, hvor genrebevidst JPJ arbejdede. Både Erik A. Nielsen og Søren Schou påviser, for første gang i JPJ-litteraturen, at novellen er skrevet i kontinentet mellem Edgar Allan Poes spøgelseshistorie »The Tell-tale Heart« (1843) og librettoen til Carl Maria von Webers romantiske opera *Der Freischütz* (*Jægerbruden*, 1821).

5. Herverts død

I sine kommentarer henviser Johs. Jørgensen til JPJs digte. De blev som nævnt først udgivet posthumt, men, som han selv bemærkede i et brev til Vilh. Møller, allerede fra han var 9 år, skrev han jævnligt lyrik (*Tilskueren*, 1904: 955).

Mange af hans tidligste forsøg på at skrive digte er naturligt nok stilstudier, skrevet med forbillede hos andre digtere. Han nævner selv i omtalte brev til Vilh. Møller, at han som sekstenårig var fortrolig med Wessel, Ingemann, Oehlenschläger og Heiberg. Det første forsøg, JPJ gjorde på at samle sin lyrik til en egentlig samling, fandt sted i 1868, hvor han forgæves forsøgte at få udgivet *Hervert Sperring* (se noter). Den består af en række i bund og grund spredte digte, som fra 1865 til 1868 forsøges samlet og redigeret ind i en fast ramme. Tilblivelsen er ganske tumultuarisk (se noterne). Det episke lag er ikke særlig fremtrædende i samlingen. Efter indledningsdigtet til moderen og en række naturlyriske digte introduceres i det 8. digt den vagt karakteriserede 'hovedperson': et jeg, Hervert, som lever i sine drømme. Så meget, at han ikke kan give sig hen til den unge kvinde, Asali, som han forlader til fordel for sine drømmerier. Da han efter en rejse vender tilbage til hende, er hun ikke længere fri, og for at dulme sin

smerte herover kaster han sig ud i et sanseligt forhold til to andre kvinder, Ellen og Signe, men billedet af Asali lader sig ikke bortviske. I digtet »Ved Asalis Grav« henfalder han i minder om sine tab og i dødslængsel. I de to næstsidste digte beskrives, ikke uden ironi, misforholdet mellem Herverts storhedsdrømme og deres mangel på realisering. I det sidste digt beskrives hans ensomme død i en skov, hvortil han er flygtet for sine drømme, overvældet af minderne om Asali.

Digtrækken tager sig ikke blot ud som, men er et resultat af en række digte, der er blevet til relativt uafhængigt af hinanden (jf. hans egen note, s. 46). Som så mange andre af JPJs værker er det brudt i sin komposition og har ikke vægtet det episke synderlig stærkt. Som han selv, ikke uden verve, bemærker i sine noter til digtene, er de af ujævn kvalitet. Slående er det imidlertid, at det er en besk udlevering af fantasiernes, for ikke at sige sprogets, digtningens, kunstens, herredømme over realiteten. Et herredømme, der først er destruktivt over for omverdenen (de tre kvinder), for dernæst i anden omgang, når *billederne* kommer igen som minder, at slå om i destruktivitet over for den drømmende selv ved med ubønhørlig konsekvens at føre til den mest grandiose dagdrøm af alle: iscenesættelsen af ens egen død (jf. de sidste to strofer af »Lad mig ej dø!«). En drøm, som med grusom ironi bortviskes af den faktiske, altid tilfældige død (jf. de sidste tre strofer af »Herverts Død«). Et tema, som JPJ behandler igen og igen – slutningerne på hans to romaner gentager således på hver deres måde med besk ironi dette vilkår.

Hveret Sperring fremstår da som en første, om end ufuldstændig, baning af to spor i det, der skulle vise sig at blive et særkende for og i JPJs poetik: fragmentets eller skitsens springende form og den vedholdende forevisning af *forskellen* mellem drøm (sprog) og verden. Snarere det, end – sådan som traditionen opfatter samlingen – et udelukkende mislykket forsøg på at skabe en episk sammenhængende, (alt for) perfekt bundet buket af regelret komponerede digte.

6. Sange omkring en kaktus

Også JPJs andet forsøg på at bringe mere samlede dele af den lyriske produktion til torvs fremstår i fragmentets form: *En Cactus springer*

ud, bestående af materiale udarbejdet 1867-1870 (herunder genbrug af to digte fra *Hveret Sperring*: »Efteraar» og »Gurresange» II). Heller ikke det når boghandlernes vinduer før efter Jacobsens død.

Denne gang indgår digtene, sammen med en lille fortælling og en ufuldendt sagapastiche, i en rammefortælling. Fem unge mennesker underholder hinanden og to ældre tilhørere med oplæsning af egne digteriske tiltag, alt imens man afventer udspringningen af en blomst på en sjælden kaktus. JPJ opgav at skrive stykket færdigt, idet, som Borup antager (SV III: XVI), et mislykket besøg hos Georg Brandes atter drev ham i armene på botanikken, herunder arbejdet på prisafhandlingen om algerne og Darwinstudierne (se nedenfor).

Blandt de stykker, JPJ lader de fem unge mennesker levere, er der især to, som siden hen har opnået en vis berømmelse. Begge udmærker sig ved at antyde en af JPJs store bedrifter: fornylelsen af den lyriske genre.

Det ene stykke er »Gurresange», som i 1900 blev kendt vidt og bredt som fin de siècle-digting, da komponisten Arnold Schönberg påbegyndte sit arbejde med at sætte musik til den første tysksprogede oversættelse af sangene, *Gurrelieder*, oversat 1897 af østrigeren R.F. Arnold i *Gedichte von J.P. Jacobsen*. JPJ var da allerede en endog særdeles berømt digter i europæisk sammenhæng. Fra 1890 var han således på alles læber i Wien, og hans berømmelse som anæmisk-dekadent måneskinsdigter (således beskrevet af Ola Hansson) af stort format mellem franske symbolister og engelske prærafaciliter (således indrammet af Stefan George) kendte så at sige ingen grænser i den europæiske fin de siècle-kultur (jf. *J.P. Jacobsens spor*, red. F.J. Billeskov Jansen, 1985).

»Gurresange» er et vigtigt led i JPJs udvikling af den særlige frie lyriske form, der er hans særkende. Stykket, som bygger videre på romantikernes litterære forarbejdning af historien om Volmer og Tove, bliver til i flere omgange. Først laves der udkast til en behandling af emnet i en traditionel, strofisk form i stil med Carsten Hauchs »Valdemar Atterdag» (1861). Disse ansatser forlades dog hurtigt til fordel for en ny og mere selvstændig stil i form af en ustrofisk, lyriske monolog. Som Borup påpeger (cit. værk: XXI) aner man en stadig større sikkerhed i udviklingen af denne særlige form, jo længere frem i samlingen man læser.

Det andet stykke er »En Arabesk», den såkaldte Pan-arabesk. Det er

et af højdepunkterne i JPJs lyriske digtning: med dette digt introduceres for første gang hans særlige bidrag til den lyriske genre, arabesken. Det tilhører den yderst sjældne lyriske digtning i ældre dansk litteraturhistorie, der er helt uden rim og regulære vers: flydende, bølgede billeder og tankestrømme i overraskende rytmiske kadencer, der synes tilfældige, men som ved nærmere eftersyn viser sig at være resultatet af en særdeles velovervejet, næsten køligt kalkulerende komposition. Det var oplæsningen af dette digt en sen natstunde i 1872, der fik en måløs Edvard Brandes til at komme med det berømte udbrud: »Du er jo digter!»

Med disse to stykker var det særlige i JPJs fornyelse af digtningen for alvor sat i relief. Og det er først med udgivelsen af dem i 1886, man for alvor får mulighed for at erfare et særtræk ved JPJs litterære arbejder: en stor belæsthed i forudgående traditioner og samtidig, i den egne udfoldelse, en særlig evne til, hvad man – med Nietzsche i tankerne – måske kunne kalde en slags kunstnerisk glemsel: en utilbøjelighed til at ville føje sig efter foreskrevne regler og fordringer, en stærk vilje til at insistere på egne krav og former. På dette punkt, og kun på dette, giver hans digteriske praksis mindelser om de store fornyere i europæisk digtning trekvart århundrede tidligere. Den tyske digter Friedrich Hölderlin, der akkurat som JPJ blev dyrket af fin de siècle-digterne, skabte således sine store hymner i netop frie og urimede former. Den, ligeledes tyske, tidlig-romantiske kritiker, aforist og digter Friedrich Schlegel påpegede, at arabesken er den ældste form for menneskelig fantasi, idet al poesi begynder med at ophæve fornuftens love for atter at kunne erfare fantasiens skønne forvirring, menneskenaturens oprindelige kaos (jf. Brostrøm, 1967: 166). Hensigten for de to himmelstormere, vidt forskellige såvel indbyrdes som fra JPJ, var netop at sprænge sig fri af overleverede, stivnede former i et ønske om at tænke alt på ny, skabe egne love og regler i en uendelig uafsluttethed.

7. «En broget Samling Blade»

Da JPJs digte blev udgivet første gang i 1886 i *Digte og Udkast*, vakte noget sådant imidlertid ingen særlig interesse blandt anmelderne. I en anonym notits i *Berlingske Aftenavis* d. 30.10. kaldes udgivelsen for »en

broget Samling Blade» med minder fra JPJs ungdom, og »Trods Forfatterens udviklede Smag og Kunstsans trykkes hans Aands Bygninger ned ved Overlæsselse med Skildringer og Ornament; hans livlige Phantasi dynger Billede paa Billede, men Tankeindholdet for-dunkles og svækkes». I *Morgenbladet* d. 24.10. problematiseres udgivelsen, idet den ikke anses som tilfredsstillende for »J.P.J.s skarpe Selv-kritik» og desuden i sig selv er »skuffende».

De to anmeldelser, dvs. halvdelen af hvad der var i Danmark, falder meget godt i tråd med Georg Brandes' irritation over Jacobsens stil. Selv om Brandes som bekendt var en stor fortaler for Jacobsens digtning og var meget ihærdig med at gøre ham kendt i bl.a. Tyskland – hvad han ganske vist først blev i 1890'erne, se ovenfor – så var hans begejstring forlenet med en ganske kraftig distance til netop JPJs stil. Således skriver han aldeles oprørt i *Det moderne Gjenmembrids Mænd* (1883) mod JPJs »Stemnings-Labyrinth». En formanende pegfinger rettes mod JPJ: »Det gaar ikke heller an af Had til den rette Linies ukunstneriske Magerhed at forfalde til Udtrykket ad Omveje. »Fra Skitsebogen» (...) gav Alt hvad der i Jacobsens Digtning er Manér, Gongorisme, forkunstlet Kunst, alt det sygeligt Sære, alle den ad-jektivisk spækkede og arabeskagtigt[!] vildsnoede Diktions Omveje og Afveje et ængstende Udtryk» (s. 204f). Manér – eller rettere: det maniererede – er en hyppigt tilbagevendende term i litteraturen om Jacobsen. En idiosynkratisk smagsdom, der mest af alt synes at kæmpe med den uafrystelige *anfægtelse*, JPJs »Capriccio» (G. Brandes) udvirker for kritikere efter den til enhver tid givne rette linie.

Først i det øjeblik, den danske digtning for alvor bliver moderne, i 1890'erne, små hundrede år efter den tyske, franske og engelske digtning, forandres JPJs angivelige »cul de sac» (G. Brandes, dvs. blindgyde) til en åben sti i den sprogeksperimenterende digtnings uvirkelige univers.

8. Lyrisk digtning

Det radikalt egensindige i JPJs fornyelse af den lyriske genre, som altså indvarsles af »Gurresange» og Pan-arabesken, fremgår til fulde af hans lyriske digte i øvrigt.

Digtene er meget sammensatte, fra pasticher over lette, rimede

vers, genrestudier, de stort anlagte arabesker til det sidste smukke digt »Saa standsed« og udråbet »Lys over Landet!/Det er det vi vil«.

Blandt de mest læste og kommenterede digte er »I Seraillets Have«, »Genrebillede« og »Irmelin Rose«, samt, selvfølgelig, arabeskerne: »Monomanie« (af JPJ dateret til 2.1.1869) og »Arabesk til en Haandtegning af Michel Angelo« (1874), hvortil kommer »En Arabesk« (Pan-arabesken) fra *En Cactus springer ud* og, mere perifert, »[En Arabesk]«. Ifølge Brita Tigerschiöld er »Monomanie« og Pan-arabesken skrevet sideløbende i 1868, dog således, at Pan-arabesken blev først afsluttet, idet JPJ selv har dateret den 1868.

Arabeskerne er, som tidligere nævnt, JPJs mest originale og selvstændige fornyelse af den lyriske genre og synes uden forbillede overhovedet i den foreliggende digtning. Der kan spores tankemæssig inspiration fra f.eks. Edgar Allan Poe (Tigerschiöld, 1945: 68, jf. også JPJs dagbogsnotat herom s. 14) og Søren Kierkegaard (Vosmar, 1984: 135-172), men ingen påvirkning hvad angår selve den arabeske form og de dermed forbundne figurative forløb og rytmiske kaden- cer.

Det vel nok suverænt mest læste, fortolkede, kommenterede af JPJs digte er Michelangelo-arabesken (jf. Vosmar, 1984: 166f.). Stefan George oversatte det, og Rainer Maria Rilke afprøvede sine kundskaber i dansk på det. Begge læste det som et fin de siècle-digt. En række af dansk litteraturkritiks mere eller mindre kendte navne har foreslået vidt forskellige fortolkninger af digtet. Ikke blot af, hvad det kan siges at handle om. De forskellige fortolkninger læser også i princippet nogle ganske forskellige digte. For selv om de alle henholder sig til selve arabesken i den kendte form, så drejer uenigheden sig ikke mindst om, hvordan digtet i det hele taget forløber – hvorledes dets metamorfoser egentlig foregår. Helt ned til grundspørgsmålet, om bølgen i de indledende linier transformerer sig til dag, vind, nat eller til en ubestemt bølgende 'strøm', er der uenighed. Ligeledes er kvindebilledets betydning i digtets udgang blevet fortolket vidt forskelligt – fra at være et billede på kunsten, en metafor for begærets dunkle mål til at give et signalement af en digterisk tegnbrydende instans.

Er uenighederne således store, når det gælder en sammenhængende fortolkning af digtet, er enigheden imidlertid ubrydelig, når talen er om digtets fornemme beherskelse af formen, hvor indledningsbil-

ledet korresponderer med selve digtets bølgede, sine steder næsten umærkeligt glidende figurative metamorfoser, forskydninger i ternus og rytmiske kadencer. Her vurderes digtet nemlig som noget af det mest gennemførte, moderne dansk litteratur kan byde på. Et stykke verdenslitteratur, ganske enkelt. Det er på dette plan, det melder sig som et uafviseligt stykke tekst, hvis præcise spil med dunkle, fortolkningskrævende figurative forvandlinger snarere end at skulle oplyses helt måske burde respekteres som dets væsentligste anliggende, hvis man skulle foreslå en mulig strategi til begribelse af digtets særlige, både lokkende og afvisende gestik. Som Michelangelos kvindensigt suger det interesse til sig, men med sænkede blikke: adgangen til skønhedens dunkle dybder forment. Tilbage er fortolkernes egne bølgede identifikationer og vedholdende spørgsmål, der til evig tid må stå ubesvarede hen, som jo også digtets spørgsmål må det: »Er det din Tanke, høje Kvinde?».

JPJs digte i øvrigt byder på knap så dybe vande for læserne, men har dog også givet anledning til et væld af forskellige fortolkninger. Interessen for dem er voksende, også i udlandet. Ikke mindst, måske, på grund af den suggestive rytmik og den deri vekslende række af nøje gennemarbejdede, ubesvarede figurative metamorfoser, der ikke blot karakteriserer Michelangelo-arabesken, men langt de fleste af hans øvrige digte. Så forskellige de end måtte være. Og at denne (i første omgang altså internationale) interesse er funderet i en stigende opmærksomhed på, som foreslået af Bengt Algot Sørensen (1990: 112) og Bernhard Glienke (1975), at der i JPJs lyrik er udlagt uafviselige spor, som først for alvor bliver tydelige i det, de på hver sin måde kalder en moderne digtning, hvormed formodentlig menes den digtning, der via symbolismen vikler sig ud af senromantikken, og som andre steder kaldes modernistisk.

9. Grublerier og rolig iagttagelse

Samtidig med at JPJ arbejdede i stilhed med sin digtning, trådte han frem som lovende naturvidenskabelig forsker. I *Botanisk Tidsskrift* 1874-76 fik han således trykt sin guldmedaljeafhandling om de danske desmidiaceer (en gruppe alger), og i samme tidsskrift 1879-80 gengivet fortegnelsen over de planter, han fandt på sin rejse til Læsø

og Anholt i 1870. I perioden 1870-73 offentliggjorde han i Vilh. Møllers *Nyt danske Maanedsskrift* en række populærvidenskabelige afhandlinger med basis i den darwinistiske udviklingslære, ligesom han oversatte to af Darwins hovedværker.

Det har i litteraturen om JPJ ofte vakt undren, at én og samme person både kunne være en fantasifuld digter og en nøgtern videnskabsmand. Da det er JPJs litterære kreationer, der har påkaldt sig fortolkernes interesse og videnskabelige klassifikationsvilje, har man brugt en ikke ringe mængde energi på at spekulere over de kræfter, der er på spil i hans litterære tekster. Hans personlige biografi og/eller hans løbebane som naturforsker og optagethed af Darwins lære har været et par tilsyncladende utvetydigt sikre grundlag, som en række fortolkninger af hans komplekse litterære tekster har fundet hvile på. Når noget 'dunkelt', ekstravagant, anstødeligt i hans litterære tekster skulle indfanges, har man tyet – det er snarere reglen end undtagelsen – til hans sygdom, hans angivelige algolagni/sadomasochisme, hans aristokratiske individualisme, hans angivelige moderbinding og/eller hans optagethed af naturvidenskab o. lign. som forklaringsgrundlag.

Det underlige i delingen af den jacobsenske personlighed i en (absolut) digterisk og en (absolut) videnskabelig side består ikke mindst i, at man uden videre tildeler den videnskabelige side en éntydighed og rationel kalkulerbarhed, der nærmest fremstår som en alt for ligefrem omvendning af den digteriske side. At den naturvidenskabelige side udgør den rationelle, apollinske dimension i hans væsen, mens den digteriske udgør den ukontrollerede, det dionysiske. Oluf Friis beskriver i sin analyse af Michelangelo-arabesken denne (alt for) håndterbare spaltning som en dobbelthed i JPJs bestræbelser. Den består i «at lodde bunden i sit selv helt ned i dets mørke af tungsind og smerte, og at løfte sin egen lille bølge ind i en større naturbetragtningens rolige overskuen. Vi må huske, at Jacobsen samtidigt med, at han grublede over sig selv, var naturvidenskabsmanden, den rolige iagttagere, der søgte de evige love og hvilen ved at skue ud over det tankebelyste hele» (Friis, 1956: 271f).

10. Darwinisme og romantik

I en noget hårdhændet ideologikritisk analyse af Michelangelo-arabesken vender Peer E. Sørensen dette perspektiv om, idet han med begrebet »æstetisk spekulation/abstraktion« søger at påvise, at JPJs optagethed af alger snarere hviler på en æstetisk-drømmende fascination end på nøgtern iagttagelse (Sørensen, 1976: 21f.). I sin monografi fra 1990 søger Bengt Algot Sørensen at påvise, at JPJs naturvidenskabelige synsvinkler var påvirket af en romantisk naturfilosofi, som også kan spores hos den førende tyske darwinist Ernst Hæckel, hvis værk *Natürliche Schöpfungsgeschichte* JPJ læste i 1870 (Algot Sørensen, 1990: 29-33). I sin disputats *J.P. Jacobsens digtning* (1984) påviser Jørn Vosmar i forbindelse med en række analyser af arabeskerne, at det natursyn, der synes at præge den unge JPJs tekster, snarere er inspireret af Schopenhauer end af Darwin: »Det overraskende er, at det er Schopenhauers og ikke Darwins syn, vi møder i Pan-arabesken. Ingen sand/sund darwinist kunne beklage, at menneskets kærlighed var naturbestemt, endsige påstå, at den var en form for vanvid, der gjorde livet meningsløst« (s. 171).

I alle disse tilfælde undermineres entydiggørelsen af JPJs 'naturvidenskabelige side' som rendyrket darwinistisk materialisme, positivisme eller rationalisme. Hvad der ligger lige for, er da at spørge til JPJs naturvidenskabelige tekster, om de ved siden af den naturvidenskabelige forankring er legeret med et æstetisk-spekulativt anliggende?

Det er en kendt sag, at JPJs små naturvidenskabelige tekster sammen med hans Darwin-oversættelser var afgørende med til at introducere darwinismen i dansk sammenhæng. Det er også en kendt sag, at de små afhandlinger aldrig er blevet tillagt nogen afgørende betydning som andet end en slags begavet, populærvidenskabelig journalistik. Men er alt dermed sagt?

Søren Hallar påviser i *Om Synselementerne i Naturskildringen hos J.P. Jacobsen* (1921), at JPJ i fire afhandlinger om Darwins lære lægger sig meget tæt op af Darwins tekster, ofte direkte citerende og parafraserende, men også, at han tilføjer nye dimensioner i sin fremstilling. Borup sammenfatter det således, at »Darwins strængt saglige, noget tørre Stil har ubetinget vundet ved at genopstaa i Jacobsens langt livligere og mere subjektive Omstøbning« (SV V: XVI). Eller med an-

dre ord: heller ikke her fornægter JPJs stilfornemmelse sig (jf. også Andersen, 1993).

Noget tilsvarende kan siges at gøre sig gældende i JPJs til dels refererende gengivelse af den engelske naturforsker Alfred Russel Wallaces teorier i »Fugleredernes Filosofi«. Den kan klart nok læses som indskrevet i den form for naturvidenskabelig tankegang og fremstillingsform, som i 1870'erne blev betragtet som objektiv og saglig. Men det er lige så meget en fremstilling, der er optaget af såvel sproglige som naturbundne *former* og de muligheder, de udvirker for en nærmest anekdotisk fortællende stil spækket med tilsyneladende indlysende sammenligninger, som dog næppe holder for en nærmere efterprøvning. Tæt forbundet med den argumenterende stil, der ikke undgår et pudsigt pseudopræg, er optagetheden af en række tilsyneladende sideordnede emner – fra »Arabernes Skindtelte« over »Provindsens Bøndergaarde« til fugleredernes arkitektur, naturens farver og forholdet mellem instinkt og fornuft – der føjes sammen til en mosaik af iagttagelser, som ikke er funderet på nogen synderlig høj grad af empirisk systematik, men derimod udgør et sindrigt netværk af antydningvis småfortællinger og spekulative sammenligninger.

»Fugleredernes Filosofi« giver da indtryk af to forhold. Dels den, for en moderne læser ganske fremmede, måde, det i 1870'erne var muligt at skrive videnskabeligt på, og dermed af det, man i JPJs samtid opfattede som avanceret naturvidenskab. Dels denne skrivemådes tætte forbindelse til, hvad man kan kalde en litterær (fortællende) stil. Dermed antydes også, at adskillelsen mellem naturvidenskab og digtning næppe er så vandtæt, som mange ellers gerne opfatter den. Lige så vel som JPJs digteriske tekster altid er forbundet med en køligt overvejet, strengt gennemarbejdet form- og stilsans, lige så vel er de tilsyneladende strengt objektive naturvidenskabelige tekster nært forbundet med fantasifuld spekulation.

11. Serafiske alger

JPJ lader »Fugleredernes Filosofi« ende med et langt Wallace-citat, hvori der bl.a. står, at »Man har gaaet og seet paa Farverne i Naturen,

som om det var noget Tilfældigt, noget Overflødig, Noget, Dyrene havde faaet, ikke for at de skulde have nogen Nytte af dem, men til Glæde for Mennesker og Serafer – eller, som man ogsaa siger: for at forøge Naturens Skjønhed og ideale Harmoni. JPJ har måske nok kunnet tilslutte sig Wallaces påstand om, at et sådant syn på naturen må vige til fordel for den darwinistiske nytteteori. Spørgsmålet er så blot, i hvilken forstand JPJ ville opfatte »nytte« – som udtryk for almene, materielle love i verden? Eller sådan, at farvernes nytte måske er dobbelt: til gavn for særlige love i såvel naturens eget univers som i den digteriske benyttelse af netop naturens farverige skønhed til glæde for mennesker og serafer?

I hvert fald har seraferne et andet sted i hans tekster rullet de blanke stjerner bort og foldet mørket ned til jordens midje. Og, som der samme sted står, »om jeg kunde binde den i Ord, den klare Herlighed!« (se s. 101). Det er måske det, *alle* JPJs tekster handler om. Vel vidende, at det kunne han ikke. Men han prøvede. Både i og på tværs af alle genrer og på sine egne måder og i en stor, såvel naturvidenskabelig som digterisk, forkærlighed for detaljernes særegenheder frem for de store helheders forskelsløshed.

Tilbage er en skriblet stofhob, en digterisk dåd og et nysgerrigt navn, som tilsyneladende sporede en ubegribelig smutvej i ingemandslandet mellem (natur-)videnskab og digtning. Eller også er det ganske ligetil: »For Jacobsen er hvert Ord som en levende Organisme, hvis Liv og Vorden han kjender, hvis Plads i Sætningsamfundet han har studeret« (Edv. Brandes). Men hvor ordene studeres, som var de alger (se s. 16): »Man kan, naar man studerer Algerne, næsten komme til at tro, at der er en personlig Gud, der den Gang da han skabte Verden og Tingene i den, sad med et stort Stykke Tegnepapir for sig og et Blyant i Haanden og kredsede først simple Cirkler og Triangler op og saa pyntede dem med Prikker og Streger (Diatomophyceae), dernæst allehaande løjerlige Figurer, som det nu faldt ham ind (Phycocromophyceae), saa trak Paralleller og fik Confervæe frem, de var saa lette at tegne, derfor tegnede han saa mange«.

12. Tekstforhold

Nærværende udgave er, bortset fra enkelte korrektioner, trykt efter bd. III, IV og V af *J.P. Jacobsen. Samlede Værker* I-V. Udgivet paa Grundlag af Digterens efterladte Papirer af Morten Borup. Det danske Sprog- og Litteraturselskab, 1924-29 (forkortet *SV*). JPJs tekster er udkommet i en mængde forskellige udgaver, men det er første gang et fyldigt udvalg af alle de litteraturgenrer, han har dyrket ud over romanerne, udgives samlet i ét bind.

Samtlige rettelser og tilføjelser i kantet parentes er Borups; tilføjelser i rund parentes er udgiverens. Samtlige digttider følger Borups udgave.

Mogens og andre Noveller: Teksten gengives efter Borup, dvs. efter førstetrykkene (se noter). Som en konsekvens heraf bibeholdes titlen »Fra Skitsebogen« fremfor »Der burde have været Roser« (se noter). Derudover er der en række mindre forskelle mellem førstetrykkene og udgaverne i novellsamlingen. De er ikke her opregnet, idet der henvises til *SV*'s variantapparat. Ingen af teksterne er undergået forandringer i form af tilføjelser, strygninger eller ændringer i komposition. Nævnes skal blot, at i 1875-udg. af »Et Skud i Taagen« hedder stationsbyen »N.« (se s. 149), mens den i 1882-udg. hedder »Voer«. Rækkefølgen af novellerne er identisk med 1882-udg.

Tekstrettelser: s. 124 tros > Tros – s. 186 Moder > Moder.«

13. Bibliografi

Breve fra, til og imellem brødrene Brandes er optrykt i Georg og Edvard Brandes: *Brevveksling med nordiske Forfattere og Videnskabsmænd* I-VIII, DSL 1939-42; vedr. JPJ se især bd. II og III. Endvidere kan der henvises til:

JPJ: *Samlede værker* 5-6, 1973-74, der indeholder breve fra J.P. Jacobsen udg. med indledninger og kommentarer af Frederik Nielsen.

Breve fra J.P. Jacobsen, 1899, 4. udg. 1968, udg. med forord af Edvard Brandes.

Kristian Hvidt (udg.): *Et venskab. En brevveksling mellem J.P. Jacobsen og Edvard Brandes*, 1988.

Inge Egede Andersen og Anne Sofie Boesen har lavet en omfattende, utrykt hovedopgave: *Bibliografi over litteratur om J.P. Jacobsen* (1985), der findes på Danmarks Biblioteksskoles Bibliotek i København. En fortegnelse over JPJs skrifter på dansk og i oversættelse på germanske og romanske sprog findes i Erik Falsig: *Jens Peter Jacobsen bibliografi*, Danmarks Biblioteksskole, 1990.

JPJs indflydelse i udlandet samt hans forhold til bl.a. musik og billedkunst er behandlet i *J.P. Jacobsens spor*. Tolv afhandlinger udgivet af J.P. Jacobsen-Selskabet i hundredåret for hans død ved F.J. Billeskov Jansen, 1985.

Litteraturen om JPJ er omfattende og i stadig vækst. Her skal blot nævnes nogle nyttige afhandlinger og biografier samt referencer for efterskriften.

- Bengt Algot Sørensen: *J.P. Jacobsen*, München 1990.
- Frits Andersen: »Art, natur og diskurs hos J.P. Jacobsen«, i *Kritik* 102, 1993.
- Herman Bang: »J.P. Jacobsen«, i *Realisme og Realitet*, 1879.
- Poul Borum: »Jacobsen mellem Mallarmé og Rimbaud«, i Thomas Bredsdorff (red.): *Danske digtanalyser*, 1969.
- Edvard Brandes: »J.P. Jacobsen: Mogens og andre Novellers«, i *Litterære Tendenser*, 1968 (optr. af anmeldelsen fra 1882).
- Georg Brandes: »J.P. Jacobsen«, i *Det moderne Gjennembruds Mænd*, 1883.
- Torben Brostrøm: »Arabesker«, i *Labyrint og Arabesk*, 1967.
- Frédéric Durand: *Jens Peter Jacobsen ou la gravitation d'une solitude*, Paris 1955/68.
- Niels Egebak: »Digtning og psykoanalyse«, i *Læs* 2, 3. årg., Nordisk Institut, Aarhus Universitet, 1985 (temanummer med diskussion af Jørn Vosnars disputats).
- Jørn Erslev Andersen: »Dryssende roser – om spor i J.P. Jacobsens skrifter«, i *Dryssende roser. Essays om digtning og filosofi*, 1988, om »Fra Skitsebogen«.
- Oluf Friis: »J.P. Jacobsens Michelangelo-Arabeske«, i *Festskrift til Paul V. Rubow*, 1956.
- Bernhard Glienke: *Jens Peter Jacobsens lyrische Dichtung. Ein Beitrag zur Geschichte der modernen Poesie*, Neumünster 1975.
- Bernhard Glienke (udg.): *Expeditionen in die Moderne*, Münster 1991.
- Søren Hallar: *Synselementerne i Naturskildringen hos J.P. Jacobsen*, 1921, disputats.
- Søren Hallar: *J.P. Jacobsens hjem og barndom*, 1950.
- Jørgen Holmgård: »Den nådeløse idealitet«, i *Analysen af dansk kortprosa* I, red. Jørgen Dines Johansen, 1971, om »Pesten i Bergamo«.
- Niels Lyhne Jensen: *Jens Peter Jacobsen*, Boston 1980.
- Torben Kragh Grodal: »Stilaristokratisme i en gründeretid« og »Jacobsen – byfrigørelse og dødsmerket provins«, i *Dansk litteraturhistorie* bd. 6, 1985.
- Aage Knudsen: *J.P. Jacobsen i hans digtning*, 1950.
- Anna Linck: *J.P. Jacobsen. Et Levnedsløb*, 1926 (2. udg.).
- Jørgen Moestrup (udg.): *Eros og døden. Et J.P. Jacobsen-udvalg*, 1975.
- Frederik Nielsen: *J.P. Jacobsen. Digteren og mennesket*, 1953, disputats. 3. udg. i 2 bd. 1968, I: Mennesket, II: Digteren.
- Horst Nägele: *J.P. Jacobsen*, Stuttgart 1973.
- Jørgen Ottosen: *J.P. Jacobsens »Mogens«*, 1968.
- Mogens Pahuus: *J.P. Jacobsen – en eksistentiel fortolkning af hans forfatterskab*, 1986.
- Finn Stein Larsen: »Det æstetiske reptil«, i *Prosaens mønstre*, 1971, om »Fra Skitsebogen«.
- Peer E. Sørensen: »Fascinationens overvindelse. Et essay omkring J.P. Jacobsen og det moderne gennembrud«, i *Kritik* 20, 1971.
- Peer E. Sørensen: »Den æstetiske abstraktion«, i *Analysen af moderne dansk lyrik* 1, red. Per Olsen, 1976, om Michelangelo-arabesken.
- Brita Tigerschiöld: *J.P. Jacobsen och hans roman Niels Lyhne*, Göteborg 1945, disputats.

Knud Wentzel: »J.P. Jacobsen. En hank til en virkelighed«, i *Den erindrende Faun*, red. Aage Henriksen m.fl., 1968. Om bl.a. *Hvervet Sperring* og *Michelangelo-arabesken*.

Jørn Vosmar: *J.P. Jacobsens digtning*, 1984, disputats.

Anders Østergaard (red.): *Skud – tekstanalysen i dag*, 1992, fem analyser af »Et Skud i Taagen« v. Charlotte Engberg, Christian Grambye og Harly Sonne, Erik A. Nielsen, Jan Rosiek og Søren Schou.

Noter

Morten Borups udgivelse af *J.P. Jacobsen: Samlede Værker I-V (SV)* har dannet grundlag for denne udgaves notecapparat, som er knappere vedrørende kildehistoriske data, men fyldigere i ordforklaringer og (personal)historiske oplysninger. – Enkelte noter stammer fra *J.P. Jacobsen: Samlede Værker*. Udgivet med Indledninger og Kommentarer af Frederik Nielsen I-VI (1973-1974) samt *Enes og døden*, udg. af Dansk Lærerforening ved Jørgen Moestrup (1975).

Dagbogsoptegnelser

Dele af optegnelserne har været optrykt i *Digte og Udkast* (1886, 2. udv. udg. 1900), udg. af Edv. Brandes og Vilh. Møller. Morten Borup supplerer i *SV* III med materiale fra Håndskriftafdelingen på Det Kongelige Bibliotek. Borup udgave udgør her tekstforlægget.

- 9 *Idræt*: gerning. – *Edda*: den ældre Edda er en samling af oldnordiske gude- og helte digte; den yngre Edda er bl.a. en fremstilling af den nord. gudelære af Snorri Sturluson (ca. 1200). – *Kjære Ven*: uvist om en bestemt modtager er tilsigtet.
- 10 *de Svage i Aanden*: Matth. 5,3. – *synes (...) være*: den rom. digter Publilius Syrus (o. 50 f.Kr.) har i *Sententiae* formen: »Det betyder intet, hvad du synes at være, men hvad du er». Siden brugt i forsk. former; den preuss. konge Frederik 2. (1740-1786) havde valgsproget »Esse non videris, lat. »Være, ikke synes».
- 11 *Man skylder (...)*: »Sit Fædreland skylder man alt, hvad man kan udrette»: indskrift på den da. sprogforsker Rasmus Rask (1787-1832) gravsten på Assistens Kirkegård; skal være anført af ham i hans afslag på en tilbudt stilling som bibliotekar i Edinburgh. – *Un ballo in maschera*: i foråret 1867 gav et ital. operaselskab forestillinger på Casino, bl.a. d. 21.5. Verdis opera *Maskeballet* (1859). – *Signora Benati* (Bennati): sang pagen Oscars parti. – *Signor Padilla*: sang Renatos parti. – *Examen Artium*: JPFs studentereksamen. – *Zwanzig Jahre (...)*: ty. »Tyve år og endnu intet gjort for uodeligheden»; fra Friedrich Schillers (1759-1805) drama *Don Carlos* (1787, da. 1830), 2. akt, 2. scene.
- 12 *polygamisk*: med flere partnere. – *Nur durch Leiden (...)*: ty. kun gennem lidelse bliver mennesket til menneske. Ej lokaliseret. – *Il Heine*: Heinrich H. (1797-1856), ty. forfatter med rødder i romantikken. – *Intet sundt Menneske (...)*: ej identificeret. – *Per Gynt*: den no. digter Henrik